

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційне дослідження

Нестеренка Андрія Олександровича

НАСТІННІ РОЗПИСИ XVII – XVIII СТ. В ДЕРЕВ'ЯНИХ ЦЕРКВАХ ЗАКАРПАТТЯ: ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ

Спеціальність 023 – Образотворче мистецтво,

декоративне мистецтво, реставрація

Галузь знань 02 – Культура і мистецтво

представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)

Науковий керівник – Соколюк Людмила Данилівна,

доктор мистецтвознавства, професор

Ступінь актуальності теми дослідження.

Представлене до захисту дисертаційне дослідження присвячене дослідженню храмових розписів Закарпаття XVII – XVIII століття в дерев'яних церквах та проблемі збереження національної спадщини. Розкриваються питання іконографічної програми, композиційної будови, стилістичних особливостей церковних настінних розписів, їх регіональних ознак, трансформаційних процесів формування. Показано значення малярства Закарпаття в контексті розвитку українського мистецтва, у взаємозв'язку з історичними і культурними подіями в Україні, в інших країнах. Відсутність в мистецтвознавчій науці ґрунтовного дослідження стінопису XVII – XVIII століття в дерев'яних церквах Закарпаття та його значимість як національної спадщини зумовлюють актуальність теми. В дисертації вперше проводиться стилістичний аналіз храмових розписів XVII – XVIII століття в дерев'яних церквах Закарпаття, систематизація та упорядкування наукового матеріалу. Простежується еволюція розвитку церковного настінного малярства означеного періоду в Закарпатському краї, його стильова трансформація, впливи основних мистецьких центрів — Києва та Галичини. Розглядаються взаємозв'язки Закарпаття з Румунією, частини територій яких в цей період входили до Мармароської жупи, а храмове мистецтво відображало культурні взаємовпливи.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану наукової роботи кафедри теорії і історії мистецтв та кафедри рисунка Харківської державної

академії дизайну і мистецтв по підготовці наукових кадрів вищої кваліфікації та в межах держбюджетної теми «Сучасні проблеми українського мистецтвознавства в контексті європейських студій» (державний реєстраційний номер 0117U001521) і згідно з планом наукової роботи кафедри теорії і історії мистецтв над темою «Історико теоретичні аспекти українського мистецтвознавства доби постмодернізму: універсальне й специфічне» (протокол № 12 від 22.02.2022). затверджено Вченою Радою ХДАДМ 29 жовтня 2021 року, протокол № 15).

Достовірність та обґрунтованість наукових результатів дисертації базується на аналізі, опрацюванні, систематизації наявних наукових та літературних джерел, що дало можливість сформулювати нові наукові положення та висновки. Структура дисертації є переконливою та побудована в логічній послідовності, об'єкт, предмет, мета та завдання роботи чітко фіксують коло досліджуваних питань. Дисертантом застосований широкий комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження.

Апробація результатів дисертації здійснювалась у вигляді доповідей на 8-ми міжнародних та всеукраїнських наукових, науково-практичних і науково-методичних конференціях із публікацією тез. Об'єкт, предмет та обрана проблематика дослідження відповідають паспорту спеціальності 023 – образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація.

Отже, поставлене в дисертаційній роботі наукове завдання щодо дослідження храмових розписів XVII – XVIII століття в дерев'яних церквах в Крайниково, Новоселиці, Середньому Водяному, Колодному, Олександрівці, Сокирниці на Закарпатті; проведення стилістичного, іконографічного, композиційного аналізу стінопису, виявлення характерних процесів та регіональних особливостей, які на зазначеному етапі відбувалися у церковному настінному живописі; систематизація та упорядкування наукового матеріалу повністю виконано.

Достовірність і новизна отриманих результатів.

Дисертаційна робота, отримані висновки, нові теоретичні положення є результатом самостійних досліджень здобувача, демонструють високий рівень обґрунтованості та об'єктивності. У роботі фахово проаналізовано джерельну базу дослідження, розглянуті праці провідних науковців з обраної проблематики. Наукова новизна дослідження полягає в тому, дисертантом вперше систематизовано наукову літературу та упорядковано джерельну базу за темою дисертаційної роботи, сформовано та обґрунтовано методологічний інструментарій дослідження; здійснено в комплексі іконографічний та стилістично-композиційний аналіз і виявлено особливості настінного малярства XVII – XVIII століття в дерев'яних церквах Святого Архистратига Михаїла в с. Крайниково, Успіння Пресвятої Богородиці в с. Новоселиця та Святого Миколи

Чудотворця в с. Колодне; проведено реконструкцію іконографічної програми в церкві Святого Миколая (верхній) в с. Середнє Водяне на основі упорядкування фактологічного наукового матеріалу; завдяки систематизації фрагментарних матеріалів попередніх дослідників, встановлено цілісну іконографічну програму розписів в церкві Святої Параскеви в с. Олександрівка; розглянуто та проаналізовано залишки настінного малярства в церквах Святого Миколая (нижній) в с. Середнє Водяне та Святого Миколи Чудотворця в с. Сокирниця; проаналізовано розвиток орнаментального мистецтва XVII – XVIII століття в дерев'яних церквах Закарпаття; означено характерні процеси, що відбувалися в церковному живописі, та самотність іконографічних програм художників-малярів у стінописах зазначеного періоду; простежено зв'язки з іконографією розписів в дерев'яних церквах Воздвиження Чесного Хреста й Святого Юра в Дрогобичі, Святого Духа в Потеличі, Пресвятої Трійці в Сихові на Львівщині та Троїцькій Надбрамній церкві Києво-Печерської Лаври в Києві; встановлено впливи на іконографічні сюжети, стилістику та манеру настінного малярства XVII – XVIII століття на Закарпатті; виконано порівняння з іконографічними програмами стінописів цього періоду в дерев'яних церквах: Святого Миколая в Будешті Джосані, Ончешті, Різдва Богородиці в Ісуді, Калінешті-Касні, Святої Параскеви в Сарбі-Сусані, Святого Миколая в Будешті-Сусані тощо в Румунії, частини територій яких входили до Мармароського комітату у XVII – XVIII століттях; уведено до наукового обігу нові композиційні сюжети та образи; окреслено головні проблеми та перспективи у збереженні храмових розписів XVII – XVIII століття в дерев'яних церквах Закарпаття.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлені у трьох статтях у наукових збірках зі спеціальності (категорія Б), вісім публікацій мають апробаційний характер (тези доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових, науково-практичних і науково-методичних конференціях).

Отже, викладені в дисертації наукові результати повністю висвітлені у наукових публікаціях здобувача та відповідають вимогам п.8-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44.

Практичне значення результатів дослідження.

Результати дисертаційної роботи можуть бути використані: при підготовці підручників, навчальних посібників, монографій тощо; в лекційних матеріалах по вивченню українського мистецтва; для подальших наукових розвідок у цьому напрямку; для допомоги при проведенні реставраційних робіт щодо

збереження настінних розписів в дерев'яних церквах Закарпаття — унікальної мистецької пам'ятки, яка є частиною національної спадщини України. Матеріал дисертації може застосовуватись для популяризації української художньої культури.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам.

За своїм змістом дисертаційна робота здобувача Нестеренка Андрія Олександровича «Настінні розписи XVII – XVIII ст. в дерев'яних церквах Закарпаття: проблема збереження національної спадщини» повністю відповідає Стандарту третього рівня вищої освіти зі спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» та напрямам досліджень відповідної освітньо-наукової програми.

Дисертаційне дослідження Нестеренка Андрія Олександровича є самостійною науковою працею, яка виконана з дотриманням принципів академічної доброчесності. Дана дисертація не містить елементів фабрикації, компіляції, плагіату та запозичень. Використані в роботі ідеї, результати та положення інших авторів мають належні посилання на відповідне джерело.

Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, переліку використаних джерел і додатків (альбому ілюстрацій, списку ілюстрацій, списку публікацій й апробацій матеріалів дисертації).

У *вступі* обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт і предмет дослідження, мету та наукові завдання, теоретичні засади дисертації та джерельну базу, окреслено методологію розвідки, з'ясовано теоретичне та практичне значення результатів, показано апробацію основних положень дисертації.

В *першому розділі* показано результати аналізу історіографії наукової літератури, подано сформовану джерельну базу та аргументовано методологію дослідження. Вивчення історіографії засвідчило, що тема дисертації у мистецтвознавстві на сьогодні ґрунтовно не висвітлена, у науці відсутнє комплексне дослідження, присвячене іконографічним, художньо-стилістичним та композиційним особливостям храмових розписів XVII – XVIII століття в дерев'яних церквах Закарпаття. Є напрацювання в цьому напрямку у В. Р. Залозецького, П. М. Жолтовського, Г. Н. Логвина, М. В. Приймича, проте, вони, більшою мірою, описові та фрагментарні. У дослідників не вистачає всебічного мистецтвознавчого аналізу настінного малярства XVII – XVIII століття в дерев'яних церквах Закарпаття, систематизації та упорядкування матеріалу по цій темі. Також відсутній стилістичний та композиційний аналіз стінопису в Крайниково, досить коротко описано розписи в Новоселиці. Опрацювання настінного малярства XVII – XVIII століття в Крайниково, Середньому Водяному, Новоселиці, Олександрівці, Колодному, Сокирниці,

колекцій музеїв, матеріалів експедицій і реставрацій, архівних документів, наукової літератури в бібліотеках допомогло створити джерельну базу, необхідну для кращого висвітлення особливостей розвитку настінного церковного живопису XVII – XVIII століття на Закарпатті. У дисертаційній роботі методологічною основою стало використання спеціальних мистецтвознавчих і загально наукових методів дослідження.

В *другому розділі* розглянуто стильовий розвиток настінного малярства XVII – XVIII століття в дерев'яних церквах Святого Архистратига Михаїла в с. Крайниково, Успіння Пресвятої Богородиці в с. Новоселиця, Святого Миколая (верхній) та Святого Миколая (нижній) в с. Середнє Водяне; проаналізовано композиційні рішення та художні образи в стінописах; вказано на особливості монументального малярства на Закарпатті. Розглянуто специфіку виконання малювання на дерев'яних стінах у церквах. В іконографічній програмі розписів в церкві в Крайниково виявлено рідкісне поєднання образів в «Деїсусі», застосування улюбленого національного образу «Покрова Богородиці». Продемонстровано подібність іконографічних схем в Крайниково із розписами в дерев'яних церквах Різдва Богородиці в Калінешті-Каєні, Святої Параскеви в Сарбі-Сусані, Святого Миколая в Будешті-Сусані тощо в Румунії, що свідчить про культурні взаємозв'язки Закарпаття з Румунією, частини територій яких в цей період входили до Мармароського комітату (Мармароської жупи). В настінному живописі в Крайниково виявлено симбіоз різних стилістичних процесів: асиміляцію поствізантійських традицій із народним українським мистецтвом як певну своєрідну межу між народним «наївним» та професійним мистецтвом.

У *третьому розділі* проаналізовано розписи в церквах Святої Параскеви в селі Олександрівка, Святого Миколи Чудотворця в селі Сокирниця та Святого Миколи Чудотворця в селі Колодне. Найбагатшою є іконографічна програма стінопису в Олександрівці, яка демонструє майстерне розміщення великої кількості сюжетів в невеликій споруді, що є свідченням вдалого пошуку малярами найкращих композиційних рішень. Виявлено, що у дослідників немає єдиної думки про авторство виконання, проте, за написом над дверима бабинця, малювання в церкві, беззаперечно, здійснював Стефан Теремельський, який мав професійну підготовку. Його манера виконання близька до напівнародного та напівпрофесійного стилю, притаманного живопису XVII – XVIII століття в Західній Україні. Вівтарна іконографічна програма в селі Олександрівка є подібною до вівтарного розпису церкви Воздвиження Чесного Хреста в Дрогобичі, що свідчить про генетичний зв'язок з давніми національними традиціями монументального живопису. З'ясовано, що в церкві Святого Миколи Чудотворця в Колодному

в настінному живописі відбувалося різностильове поєднання, в сюжетних сценах простежується вплив народного мистецтва.

У *четвертому розділі* розкрито проблемні питання у збереженні храмових розписів XVII – XVIII століття в дерев'яних церквах Закарпаття, які є важливою частиною національної спадщини. Продемонстровано, що настінне малярство XVII – XVIII століття в дерев'яних церквах в Новоселиці, Крайниково, Колодному, Олександрівці та Середньому Водяному (нижній) на Закарпатті знаходиться на стадії руйнації; у Середньому Водяному в церкві Святого Миколая (верхній) втрачена автентичність розписів; в Сокирниці стінопис практично знищений. З'ясовано, що на шляху збереження сакральних пам'яток на Закарпатті виникає чимало проблем, основними серед яких є: нівелювання цінності стародавніх церков, недостатнє фінансування для їх утримання та проведення реставрацій, управлінський бюрократизм, неналежні умови для збереження стінописів тощо.

Обстежено стан розписів у церквах в Новоселиці, Крайниково, Колодному, Олександрівці, Середньому Водяному та Сокирниці, окреслено перспективи збереження настінного малярства XVII – XVIII століття та вказано на важливість стінописів, як цінної національної спадщини.

Висновки дисертаційного дослідження логічно структуровані, послідовно представляють отримані результати та відповідають окресленим науковим завданням.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації

Позитивно оцінюючи актуальність, новизну і змістове наповнення дослідження, насиченість тексту фактологічним матеріалом, варто відзначити цілісність роботи, що не дає підстав для суттєвих зауважень. Зупинимось на окремих дискусійних моментах і рекомендаціях:

1. Висновки до другого розділу завеликі, частково містять перерахування інформації з основного тексту розділу. Їх вартувало б дещо скоротити.
2. Автором дисертації не розглядається настінне малярство в дерев'яних церквах Східної Словаччини цього періоду, було би доцільним бодай окреслити цю тему. Це, можливо, виявило б якісь впливи, розширило регіональні особливості закарпатських розписів та збагатило б дослідження.
3. Добре було б розширити інформацію про маловідомий живопис в церкві Святого Миколая (нижній) в Середньому Водяному.
4. Доцільним було б список і альбом ілюстрацій розмежувати відповідно до розділів дисертації.

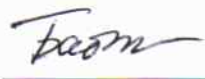
Висновок про відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів.

Вважаю, що дисертаційна робота здобувача ступеня доктор філософії Нестеренка Андрія Олександровича на тему «РОЗПИСИ XVII – XVIII СТ. В ДЕРЕВ'ЯНИХ ЦЕРКВАХ ЗАКАРПАТТЯ: ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ» виконана на належному науковому рівні, не порушує принципів академічної доброчесності та є закінченим науковим дослідженням, сукупність теоретичних та практичних результатів якого розв'язує поставлене наукове завдання, що має істотне значення для галузі знань 02 «Культура і мистецтво». Дисертаційна робота за актуальністю, практичною цінністю та науковою новизною повністю відповідає вимогам чинного законодавства України, що передбачені в п. 29 Постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» від 23 березня 2016 р. №261 зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ №283 від 03.04.2019 р. та №502 від 19.05.2023 р., а також п. 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Здобувач Нестеренко Андрій Олександрович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 02 «Культура і мистецтво» за спеціальністю 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація».

Офіційний опонент:

кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри
історії і теорії мистецтва
Львівської національної
академії мистецтв

Юлія БАБУНИЧ

« 12 » _____ червня _____ 2025 р.

